

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ МАКОНИНИ БАРҚАРОРЛАШТИРИШ, ҲАМДА УНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ МУАММО ВА ЕЧИМЛАРИ

Кобилова Шахноза Худойшукуровна

Чирчиқ давлат педагогика университети Педагогика факультети

Махсус педагогика кафедраси ўқиткачиси

kabilovashaxnoza4@gmail.com

Аннотация

Ушбу мақолада инклюзив таълимни ташкил этишда таълим маконини барқарорлаштириш, педагогик шарт-шароитлар, унинг истиқболли имкониятлари, инклюзив таълим мактабларда фаолият олиб борадиган ўқитувчилар эга бўлиши керак бўлган касбий компетентлик, “Махсус педагогика” ва “Махсус психология” фанлари негизида “Умумий инклюзив таълим” фан дастурини ишлаб чиқиш ва замонавий дарсликни яратиш, педагог кадрлар тайёрлайдиган ОТМларнинг барча йўналишларида бу фанни ўқитиш хусусида сўз юритилган.

Калит сўзлар: педагогика, инклюзив, имконияти чекланган ўқувчи, таълим сифати ва самарадорлиги, психологик жараён, психологик хусусият ва жараён, таълим, истиқбол, педагогик жараён, “Махсус педагогика” ва “Махсус психология”, “Умумий инклюзив таълим” дарслиги, ОТМ.

Аннотация

В данной статье стабилизация образовательного пространства в организации инклюзивного образования, педагогические условия, его перспективные возможности, профессиональная компетентность, которой должны обладать педагоги, работающие в школах инклюзивного образования, «Общее инклюзивное образование» на основе дисциплин « Специальная педагогика» и «Специальная психология» обсуждались разработка программы науки и создание современных учебников, преподавание этой науки во всех направлениях вузов, готовящих педагогические кадры.

Ключевые слова: педагогика, инклюзивный, студент-инвалид, качество и эффективность образования, психологический процесс, психологические характеристики и процесс, образование, перспектива, педагогический процесс, «Специальная педагогика» и «Специальная психология», учебник «Общее инклюзивное образование», ВО.

Abstract

In this article, the stabilization of the educational space in the organization of inclusive education, pedagogical conditions, its promising possibilities, the professional competence that teachers working in inclusive education schools should have, "General inclusive education" based on the disciplines of "Special pedagogy" and "Special psychology" " development of a science program and creation of a modern textbook, teaching of this science in all areas of HEIs training pedagogic personnel was discussed.

Key words: pedagogy, inclusive, disabled student, quality and effectiveness of education, psychological process, psychological characteristics and process, education, perspective, pedagogical process, "Special pedagogy" and "Special psychology", "General inclusive education" textbook, HE.

Мамлакатимизнинг дунё ҳамжамияти билан фаол интеграциялашув, инсон-ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ рўёбга чиқариш, бу борада масъул давлат ва нодавлат ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштириш борасида катта ишлар амалга оширилмоқда. Айниқса, таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар бунинг яққол далили бўлиб, аҳолини барча қатлам ва тоифалари учун ижтимоий фаолликни амалга ошириш, унинг ҳуқуқий, ижтимоий педагогик ва психологик шарт –шароитларини яратиш масалалари диққатга сазовардр.

Жамиятимизда инклюзив таълимни ривжлантириш, алоҳида таълимга муҳтож болалар нормал ривожланаётган тенгдошлари билан биргаликда ўқитиш, унинг педагогик-психологик механизмларини босқичма-босқич ҳаётга тадбиқ этиш давлат сиёсати даражасидаги масалага айланди.

Инклюзив таълим имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар учун уларнинг алоҳида таълим эҳтиёжлари ва индивидуал имкониятларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш мумкин бўлган таълимни таъминлашни назарда тутди. А.С.Баталов таъбири билан айтганда, инклюзивлик алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар учун ягона таълим майдони ғояларига асосланиб, турли хил таълим йўналишларига эга[1].

Алоҳида таълимга муҳтож бола қайси таълим дастурида ва қайси таълим муассасасида ўқиши тўғрисида қарор ота-оналар (қонуний вакиллар) томонидан таълим тизимида ўқувчиларни йўналтиришга мувофиқлаштирилган консулим (психологик, тиббиёт ходими, педагогик, дефектолог ва бошқа) хулосаси тавсиялари асосида қабул қилинади

Инклюзив давлат ва жамият бошқарув ҳаётида бир қанча қулайлик ва омилкорликни келтириб чиқаради. Бироқ, инклюзив ўқитишга мослашмаган, ёки энди жорий этилган таълим муассасаларида баъзи педагог ва ота-оналарнинг имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни таълим олишига бўлган муносабати, ҳамда индивидуал хусусиятларни тақозо этадиган турли хил таълим дастур ва ресурсларини яратиш билан боғлиқ муаммоли вазиятларни юзага келиш эҳтимоллигини ҳам назарда тутишимиз лозим.

Шу нуқтаи назардан, имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни инклюзив таълимга жалб этиш жараёнида улар учун махсус давлат таълим стандарти (ногиронлик аломати ва хусусиятларидан келиб чиқиб) яратилиши тақозо этилади. Бунда умумий таълим доирасида мослаштирилган таълим дастурларини ўзлаштириш талабларини тақдим этади. Ушбу стандарт ҳар бир мослаштирилган дастурни, яъни маълум бир тоифадаги болалар дастур бўйича ўқиш давомида қандай билим ва кўникмаларга эга бўлиши кераклигини хусусидаги тавсифни ўз ичига олаши мақсадга мувофиқдир.

Чунки, махсус таълимга муҳтож болалар турли хил (ақлий ёки жисмоний) ногирон болаларни ўз ичига олганлиги сабабли ностандарт гуруҳ деб эътироф этилади. Бу тоифага мансублик эшитиш, кўриш функциялари, нутқи, таянч-ҳаракат тизими, ақлий заифлиги, ҳиссий-иродавий соҳанинг оғир бузилишлари, аутизм спектрини бузилиши, шунингдек, ривожланишнинг мураккаб бузилишлари бўлган болалардир.

И.Н.Симаева ва В.В.Хитрюк инклюзив таълим майдони хусусида илмий мулоҳазаларни билдириб, жумладан шундай дейди: - инклюзив таълим майдони ижтимоий маконнинг интеграцион бирлиги бўлиб, унинг мазмунини, ўзига хос хусусиятларини белгилайдиган таркибий қисмлар, блоклар тизими билан ифодаланади. Бунда таълим ва шахслараро муносабатлар ҳар бир иштирокчи учун қулай форматда амалга оширилади, ҳамда шахсий ва ижтимоий имкониятлар ривожланиш ва ўз-ўзини ўзгартиришни таъминлайди[4].

Инклюзив маконнинг асосий мақсади ота-оналар, ўқувчилар, ўқитувчи ва мураббийлар, ҳамда бошқа мутахассисларни таълим ва тарбия, ижтимоий мослашиш, соғлиқни сақлаш, коррекцион ривожлантириш билан бевосита боғлиқ бўлган фаолият турли жараёнларига жалб қилишдир. А.С.Баталов нуқтаи назарича инклюзив маконнинг иккита модели мавжуд бўлиб, улар эҳтимолий таъсир доираларини қамраб олади. Биринчиси, битта таълим муассасаси ичида, иккинчиси эса унинг ташқарисида. Иккинчи модел махсус коррекцион мактаб бўлиб, мактаб ва интернатларнинг қўшимча таълим муассасалари билан ўзаро ҳамкорлигини ўз ичига олади. Булар алоҳида таълимга муҳтож болалар иштирокидаги турли кўргазмалар, тадбирлар ва театрлаштирилган томошаларни ташкиллаштиради[2].

Давлат мактабларида ўқиётган имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни муваффақиятли ўрганиш ва ижтимоийлаштириш учун хавфсиз шароитлар яратилиши лозим. Бу таянч-ҳаракат тизими касалликлари бўлган болалар учун махсус жиҳозланган пандусларни яратишни ўз ичига олади (кўпинча мия ярим фалажли болалар); кўриш қобилияти бузилган болалар учун махсус дидактик материаллар ва воситалар; эшитиш қобилияти заиф болалар учун - махсус овоз кучайтирувчи қурилмалар. Демак, алоҳида таълимга муҳтож болаларни ўз ичига олган барча мактаблар яхши техник, услубий база билан жиҳозланган бўлиши, шунингдек, ўқитувчилар таркибини тегишли маълумотга эга бўлган мутахассисларга эга бўлиши керак.

Аммо, афсуски, ҳозирги вақтда ўқитувчи имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар билан қандай ишлашни билмай, уни тенгдошларидан "ажратиб қўядиган" вазиятни кузатиш мумкин, бу эса синфдаги болаларнинг бундай болага бўлган муносабатини ёмонлаштиради. Профессional компетентлик нуқтаи назаридан баҳолайдиган бўлсак, ўқитувчи таълим жараёнининг энг муҳим иштирокчиси ва мувофиқлаштирувчиси дир.

О.В.Солодянкина нуқтаи назарича инклюзив таълим маконини хавфсизлигини ташкил этишнинг муҳим жиҳати - бу мутахассисларни имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ота-оналари, синф ўқувчилари ва улар ўртасидаги муносабатлар интеграцияси, мослашув ва ҳамкорлик омилларини мувофиқлаштириб боришида акс этади. Чунки бола оилада муайян хулқ-атвор кўникмаларини, ўзи ва ўзгалар ҳақида, бутун дунё ҳақидаги ғояларни ўрганайди[5]. Шу илмий мулоҳазалардан келиб чиқиб таъкидлашимиз мумкинки, инклюзив таълим маконини хавфсизлигини ташкил этиш ва барқарорлаштиришда ўқитувчи қуйидагиларга эътибор қаратиши лозим:

- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ота-оналари билан ишлашни педагогик-психологик дастурини шакллантириш ва босқичма-босқич амалга ошириш, ҳамда оиласини бирламчи педагогик-психологик портретини яратиш ва диагностикасини амалга ошириш;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар билан бевосита таълим- тарбияни ташкил этадиган (инклюзив синфларда дарс машғулотларини олиб борадиган) мутахассисни ота-оналар билан яқиндан таништириш ва алоқа ўрнатишини таъминлаш, ҳамда реабилитация карталари,

мутахассисларнинг мулоҳазалари ва диагностик маълумотлари асосида инклюзив таълимга жалб этилган имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни индивидуал қўллаб-қувватлаш дастурини тузиш;

- инклюзив таълимга жалб этилган имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг ота-оналари билан мактабда фаолият олиб борувчи “консулим” ишчи гуруҳ иш режасини тузиш, ҳамда соғол болаларнинг ота-оналари билан суҳбатлар уюштириш, болаларини фикрлари хусусида маълумотларни жамлаш ва контент анализ қилиш;

- инклюзив таълим ташкил этилган мактабларда соғлом болалар ва имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ота-оналари билан қўшма тадбирларлар ўтказиш, ҳамда байрам концертлар ташкиллаштириш негизида, нафақат болалар ўртасида, балки ота-оналар ўртасида мулоқотнинг манфаатли, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган конформиз муҳитини юзага чиқишини таъминлаш масалаларига кретив ёндашув талаб этилади (Инклюзив мактабларда фаолият олиб бораётган ўқитувчиларда, инклюзив таълимни ташкил этиш ва бошқариш компетентлиги биз қуйида тавсия этадиган янги фан, яъни “Инклюзив таълим ва унинг педагогик-психологик асослари” фани асосида қарор топади).

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, инклюзив таълим майдони имконияти чекланган бола (ўқувчи) таҳсил олаётган таълим уларни ўқитиш учун таълим стандартлари ва меъёрий-ҳуқуқий база, ҳамда малакали ўқитувчилар мавжуд бўлган ҳолларда хавфсиз бўлади.

Имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни ўқитиш ва тарбиялаш, ҳамда инклюзив амалиётни амалга оширишни учун зарур шарт - бу таълим муассасасида психологик-педагогик ёрдам бўйича мутахассисларнинг мавжудлиги. Ўқитувчи ва ёрдамчи мутахассисларнинг ўзаро ҳамкорлиги жамоавий бўлиши керак, аммо бу дарҳол содир бўлмайди, чунки мутахассисларни ҳар бири ўзининг юқори ихтисослашган функционал вазифаларини ҳал қилади. Аммо инклюзив таълимни амалга оширувчи таълим муассасалари тажрибаси шуни кўрсатадики, умумий тил топмасдан, “махсус” болани таълим жараёнига киритиш бўйича умумий мураккаб вазифаларни қўймасдан, мактабнинг бу йўналишдаги фаолиятини муваффақиятли амалга ошириб бўлмайди.

Мутахассислар ўзларининг касбий тайёргарлиги ва мажбуриятларига мувофиқ қуйидаги фаолият турларини амалга оширадilar: маслаҳат, тарбиявий, коррекцион ва ривожлантирувчи, диагностика ва таҳлилий, профилактика, тарбиявий ва бошқа зарурий эҳтиёжлар. Шу билан бирга, таълим муассасасида ишлайдиган барча мутахассисларнинг фаолияти, инклюзив амалиётни амалга оширувчи муассаса хусусиятга мувофиқлашган ва йўналган бўлишини тақозо этади.

Бу вазиятни мувофиқлаштириш учун таълим муассасани ўзида фанлар кесимида репетиторлик фаолиятини йўлга қўйиш ва мувофиқлаштирилган ҳолда ўқитувчининг шахсий мотивациясини ҳам белгилаб қўйиш зарур. Репетитор инклюзив мактабда (синфда-фронтал ва индивидуал дастурлар асосида), танаффус пайтида, дарсдан ташқари ҳолатларда бевосита ишлаши учун зарурий шарт-шароитларга эга бўлиши керак.

Е.В.Самсонова репетитор ўқитувчининг асосий вазифаси хусусида фикр юритиб, қуйидагиларни белгилаб кўрсатади:

- инклюзив мактаб таълим жараёнида боланинг ўзига ўзи ёрдам беришини таъминловчи дастурларни ишлаб чиқиш;

- ўқитувчи ва бошқа мутахассислар билан мунтазам алоқада бўлиш;
 - тенгдошлари орасида имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг психологик-педагогик мослашуви ва ижтимоийлашуви учун шароит яратиш;
 - имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни индивидуал таълим траекториясини ишлаб чиқиш;
 - имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўқув кўникмалари ва адекват хулқ-атвор кўникмаларини шакллантириш.
 - имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ўқиш жойига етиб бориши ва уйига қайтиши учун транспорт воситаларини уларни ногиронлик сифат ва хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мувофиқлаштириш;
 - имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни ҳаракатланиш нуқталари ва жойлари (мактабга кириш, йўлакларда ҳаракатланиш, махсус кутубхона, ошхоналардан улар учун махсус жойларни ажратилиши ва мослаштирилиши, “табiiй зарурат учун” ҳожатхоналарни ногиронлик хусусиятидан келиб чиқиб жиҳозлаш, доска ва ҳ.а) инклюзив таълим стандартларига мослаштириш;
 - имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни соғлом болалар томонидан дискриминант ҳолатга тушиб қолиши ва оғир психологик травмаларга чалиниш хавфини бартараф этиш юзасидан психологик профилактик дастурларни таълим жараёнига мунтазам сингдириб бориш.[3]
- Хулоса ўрнида айтишимиз мумкинки, бугунги кунда жамиятимизда инклюзив таълимни ташкил этишда, юқорида қайд этилган илмий-назарий қараш ва мулоҳазалардан келиб чиқиб, педагог кадрлар тайёрлайдиган олий таълимда “Махсус педагогика” ва “Махсус психология” фанлари негизида имконияти чекланган болаларни психологик ҳолати, хусусияти ва уларнинг руҳий жараёнлари, ўзлаштириш имкониятлар, ҳамда бошқа индивидуал хусусиятларини ўз ичига олган инклюзив таълим талаб ва шартларидан келиб чиққан ҳолда, замонавий инновацион педагогик технологияларни ўзида акс эттирган “Инклюзив таълим ва унинг педагогик-психологик асослари” фан дастурини яратиш ва дарслигини ишлаб чиқиш, ҳамда педагогик олий ўқув юртларининг барча йўналишларида алоҳида фан сифатида 10 кредит ёки 2 семестр ўқитилиши мақсадга мувофиқдир (бугунги кунда инклюзив мактабларда фаолият олиб борилаётган фан ўқитувчилари малака ошириш институтларида ёки ОТМларда қошида “Инклюзив таълим ва унинг педагогик-психологик асослари” фан дастурини асосида 10 кредит ёки 2 семестр ўқитилиши, ҳамда инклюзив таълим мактабларида фаолият олиб боришлари учун махсус сертификатларга эга бўлиши лозим). Чунки, “Махсус педагогика” ва “Махсус психология” билимларига эга бўлмаган ўқитувчилар инклюзив таълимга жалб этилган ўқувчиларнинг руҳиятини тушунмасдан, улар билан индивидуал мулоқот ўрната олмайди, ҳамда уларнинг ўзлаштириш ва ўрганиши билан боғлиқ жараёнларда ҳал этишда муаммоларга дуч келади. Таъбир жоиз бўлса айтиш мумкинки, “Инклюзив таълим ва унинг педагогик-психологик асослари”) бу билим ва кўникмаларни ўзлаштирмаган ўқитувчилар инклюзив таълимда фаолият олиб бориш касбий компетентлигига эга бўлмаган педагоглар деб эътироф этилишига етарли асос бўлади. Бу эса инклюзив таълим мақсадига салбий таъсир кўрсатиб, давлат ва жамият миқёсида унинг оммалашув жараёнини секнлаштириб, одамлар онги ва тушунчасида негатив қаршалрани уйғотиши ва шакллантириш эҳтимоллигини юзага чиқаради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Баталов А.С. Функционализация логопедических услуг в инклюзивном пространстве образования при переходе от образовательных стандартов нового поколения // Вестник Московского универсального гуманитарного университета. Массачусетс Шолохова. Серия "Педагогика и психология". - 2009. - № 2. - С. 55-59.
2. Баталов А.С. Функционирование логопедической службы в инклюзивном пространстве образовательного учреждения при переходе начальной школы на образовательные стандарты нового поколения // Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. Серия «Педагогика и психология». – 2009. – № 2. – С. 55-59
3. Самсонова Е.В. Развитие профессиональной компетентности педагога дошкольного образовательного учреждения, реализующего инклюзивную практику / Е.В. Самсонова // Инклюзивное образование: методология, практика, технология: материалы Междунар. науч.-практ. конф. / Моск. гор. психол.-пед. ун-т; редкол.: С.В. Алехина [и др.] – Москва, 2011. – С. 239-240.
4. Симаева И.Н., Ситрюк В.В. Инклюзивное образовательное пространство // Вестник Балтийского федерального университета им. Я. Канта. - 2014. - №5. С. 31 - 39.
5. Солодянкина О.В. Воспитание ребенка с ограниченными возможностями здоровья в семье. / М.: АРКТИ. – 2007. – 80 с.
6. Кобилова, Ш. Х., Сафарова, Ф. А., & Ахророва, Г. У. (2022). Перспективные возможности внедрения инклюзивного образования в жизнь сообщества. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 441-443.
7. Кобилова, Ш. Х., Икромова, Н. Ф., & Болиева, Н. Т. (2022). Инклюзивное образование и его эффективность в социально-педагогической. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 438-440.
8. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2022). Инклюзив таълим ва унинг ижтимоий-педагогик омиллари. *Халқаро тажрибалар ва ривожланиш истиқболлари*, 1(3), 275-277.
9. Кобилова, Ш. Х., Абдурахимова, Д. (2022). Инклюзив таълимни ташкил этишдаги имкониятлар ва мавжуд муаммолар. *Халқаро тажрибалар ва ривожланиш истиқболлари*, 1(3), 267-268.
10. Кобилова, Ш. Х., Бобохонова, М. (2022). Кўриш нуқсонига эга шахслар нутқи ва мулоқотининг нутқий бўлмаган воситаларини ривожлантириш усуллари. *Образование и наука в XXI веке*, 5(24), 579-581.
11. Қодирова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Таълим кластери асосида инклюзив таълимга жалб этилган ўқувчилар ҳаёт хавфсизлигини таъминлаш шарт-шароитлари. *Муаммо ва уларнинг ечимлари*, 2(2), 85-86.
12. Bahodirovna, M. I. (2022). The image of human and animals in the stories of normurad norkobilov. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(2), 243-245.
13. Ahmadaliyeva, M. S. (2022). Text and interpretation in discourse analysis. *Trends in Education Foreign Languages and International Economics*, 1(1), 382-386.
14. Усаров, Ж. Э., Эшнаэв, Н. Ж., Кобилова, Ш. Х. (2021). Педагогик инновацион таълим кластер лойиҳасини амалиётда қўллаш самарадорлиги ва истиқболлари. *Педагогик таълим кластери муаммо ва ечимлар*, 1(2), 305-313.

15. Қодирова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Повышение качества инклюзивного образования в условиях педагогического инновационного кластера. Педагогик таълим кластери, 1(1), 109-115.
16. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Инклюзив таълимнинг назарий ва концептуал масалалари. Фан таълим ва амалиёт интеграцияси, 3(2), 37-45.
17. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Обеспечение безопасности жизни учеников с ограниченными возможностями в процессе инклюзивного образования и его фактори. Журнал научных и прикладных исследований, 2(11), 19-21.